

સામાજિક પરિવર્તન અને શિક્ષણ

Solanki Chandan N

Ph.D. Scholar, Department of Education

Saurashtra University Rajkot

Dr.Chandrikaben Bhagora

H N Shukla b.ed college of Teacher Education, Rajkot

❖ સાર

સામાજિક પરિવર્તનનાં સાધન તરીકે કેળવણીની કેટલીક મર્યાદાઓ નડે છે. શિક્ષણમાં રાજકારણનો પ્રવેશ, પરીક્ષાલક્ષી કાર્યક્રમો, પરિવર્તન પ્રક્રિયા ધીમી, નિરક્ષરતાનું પ્રમાણ વધુ, અધિકારીઓની આપખુદશાહી, આચાર્યોની ઉદાસીનતા વગેરે બાબતો સામાજિક પરિવર્તન લાવવામાં અવરોધો ઊભા કરે છે.

પરિવર્તન જ જીવન છે, જીવનનું નામ પરિવર્તન છે. બંધિયાર ખાબોચિયું ગંધાઈ ઉઠે, વહેતી નદીનું જળ હંમેશા શુદ્ધ રહી શકે છે. નદીના વહેતા પ્રવાહમાં જીવંતતા છે. જે પેલા ખાબોચિયામાં નથી. આમ, પરિવર્તન વિના જીવન અસરકારક ન રહે. આથી સમાજમાં પરિવર્તન સ્વાભાવિક છે. પરિવર્તન શબ્દ પોતે જ ગતિશીલતા સુધારવા કે કોઈ બનાવ બનાવવાના ભાવ ને પ્રગટ કરે છે. સમાજમાં કેટલાક પરિવર્તનો કરવા પડતાં હોય છે તેને આપણે પુનઃ રચના કહીએ છીએ, તે કોઈ ક્રાંતિ કે ઝુંબેશ જગાવીને કરીએ કે પછી કાયદાની મદદથી કરીએ, પરંતુ તે કરવા પડતાં પરિવર્તનો છે. પરિવર્તન એટલે સંસ્થાઓ તથા સમાજના જીવંત સભ્યોના વિચાર માના પરિવર્તનો ખ્યાલ પણ છે, એટલે સામાજિક પરિવર્તન એક બાજુ સમાજના ભૌતિક પાસાના પરિવર્તનનો અર્થ ધરાવે છે અને બીજી બાજુ સમાજના સભ્યોના વિચાર, મૂલ્યોના વલણોના પરિવર્તનનો ભાવ પણ પ્રગટ કરે છે. આથી પરિવર્તન ઈચ્છવા યોગ્ય છે. સમાજની રચના અને કાર્ય સ્થિર નથી પણ પરિવર્તનશીલ છે. સામાજિક પરિવર્તન પ્રત્યેક સમાજની સહજ અને સ્વાભાવિક પ્રક્રિયા છે.

❖ ચાવીરૂપ શબ્દો : પરિવર્તન અને શિક્ષણ

❖ સામાજિક પરિવર્તન લાવનાર પરિબળો : સામાજિક પરિવર્તન લાવનાર પરિબળો આ મુજબ છે.

- વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીનો વિકાસ : વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીના વિકાસને કારણે નવા નવા ઉદ્યોગોની શરૂઆત થઈ. રોજગારી વધી, શિક્ષણ વધ્યું, માનવીની બુદ્ધિમાં વધારો થયો તેથી વ્યક્તિગત રહેણીકારણી, રહેઠાણની વ્યવસ્થા, જીવનશૈલી, પહેરવેશ વગેરેમાં પરિવર્તનો આવે છે.

- શહેરીકરણની અસર : ઔદ્યોગિકીકરણને કારણે ગામડાના લોકોનો પ્રવાહ શહેર તરફ વળ્યો છે. શહેરમાં ભૌતિક સગવડતાઓમાં વધારો જોવા મળે છે. આરોગ્યની સગવડ, મનોરંજન, શિક્ષણ, રોજગારી વગેરેને કારણે સાહેર તરફની દોડ વધી છે, જેના કારણે સામાજિક પરિવર્તન લાવવામાં મદદરૂપ થઈ છે.

શહેરીકરણનું પરિણામ

ફાયદા	ગેરફાયદા
આરોગ્યની સગવડ	પ્રદૂષણમાં વધારો
શિક્ષણ	ઝૂંપડપટ્ટીમાં વધારો
રોજગારી	રહેઠાણનો પ્રશ્ન
મનોરંજનના સાધનો	વિભક્ત કુટુંબ
ભૌતિક સાધન	એકાકી જીવન

- વસ્તી વિસ્ફોટની અસર : વસ્તી વધારો જુદા જુદા દેશોમાં ઝડપી થઈ રહ્યો છે. આય વસ્તી વધારાને લીધે સમાજમાં વિવિધ સમસ્યાઓ ઊભી થઈ છે. સમાજની આંતરક્રિયાઓ, સામાજિક વ્યવહારો, મૂલ્યો વગેરેમાં પણ પરિવર્તનો આવે છે. સમાજમાં અનુકૂળનના પણ પ્રશ્નો ઊભા થાય છે. કુટુંબ વિભક્ત બને છે. આમ વસ્તી વધારો પણ સામાજિક પરિવર્તનનું અગત્યનું પરિબળ બની રહે છે.
- સામાજિક મૂલ્યોમાં પરિવર્તન : વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીને કારણે સમાજનું પરિવર્તન થાય છે. વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીના આવિષ્કારોને લીધે વ્યક્તિગત જીવનમાં તેમજ સમાજના આર્થિક સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક ક્ષેત્રે પણ પરિવર્તનો આવે છે. આને લીધે કેટલાક સામાજિક, નૈતિક અને સાંસ્કૃતિક મૂલ્યોમાં પરિવર્તનો આવે છે. સામાજિક મૂલ્યો અને સામાજિક અભિગમોમાં પરિવર્તનો આવતા લોકોમાં જીવનશૈલીમાં પરિવર્તન, રહેણીકારણી, ટેવ, પહેરવેશ, સામાજિક વ્યવહારો, માન્યતાઓ, શિક્ષણના પ્રચાર અને પ્રસારમાં નૈતિક મૂલ્યો અંગેની વિચારસરણીમાં ઝડપી પરિવર્તનો આવ્યા છે.

- વિજ્ઞાનિક સંશોધનને વેગ : શિક્ષણને વધુ વેગ મળવાથી વૈજ્ઞાનિક સંશોધન વેગવાન બને છે, જેના પરિણામે સમાજની ભૌતિક સાગવડતાઓમાં પરિવર્તન આવે છે. સમાજમાં રહેણીકારણી અને જીવનશૈલી બદલે છે. નવા નવા સંશોધન થાય છે.
- વિચારધારામાં પરિવર્તન : શિક્ષણમાં વધારો થવાથી સમાજની વિચારધારામાં માન્યતાઓમાં, આદર્શો, મૂલ્યોના ઘડતરમાં મહત્વનો ભાગ ભજવે છે. વૈજ્ઞાનિક વિચારસરણીને ઉત્તેજન મળે છે. લોકોની રૂઢિ અને પરંપરાગત માન્યતાઓ બદલાય છે.
- વ્યાવસાયિક કૌશલ્યનો વિકાસ : શિક્ષણમાં વધારો થવાથી વ્યાવસાયિક કૌશલ્યનો વિકાસ થાય છે. સારી રોજગારી મળે છે. સારી આવક થાય છે. તેના લીધે જીવનશૈલીમાં પરિવર્તન આવે છે. ભૌતિક સાગવડતાઓમાં વધારો થઈ છે.
- જૈવિક પરિબળો(જૈવિક વારસો) : કેટલીક વાર જીવશાસ્ત્રી પરિબળો પણ સામાજિક પરિવર્તન માટે જવાબદાર હોય છે. માનવોને આનુવંશિક વારસો જે પૂર્વજો તરફથી મળે છે. તેને લીધે પણ પરિવર્તનો આવે છે. પેઢી દર પેઢી આચ વારસો સંક્રમિત થતાં તેમ પરિવર્તનો આવતા જાય છે.
- રાજકીય પરિબળો : વિશ્વના વિવિધ દેશો, વિવિધ શાસન પ્રણાલીઓ અસ્તિત્વ ધરાવે છે. જે રાજ્ય શાસનની વિચારસરણીની અસરો શાસન નિયંત્રિત પ્રજાઓ ઝડપથી ઝીલે છે. પશ્ચિમ જર્મની પર અમેરિકા અને ઇંગ્લેન્ડની અસરો હતી. આજ રીતે રશિયામાં તાજેતરમાં સામ્યવાદી શાસન નામશેષ થતાં ત્યાંની પ્રજામાં સામાજિક, આર્થિક, સાંસ્કૃતિક પરિવર્તનો ઝડપી આવતા જાય છે.
- આધુનિકીકરણ : આધુનિક વિચારધારાઓ, સ્વરૂપ તથા અંતર સાથે અનુકૂળન તે આધુનિકીકરણ છે. આધુનિકીકરણની પ્રક્રિયા સમાજને તેના રૂઢિગત માળખા માંથી વૈજ્ઞાનિક દ્રષ્ટિબિંદુ ભરેલા સુવ્યવસ્થિત માળખા તરફ દોરી જ છે. આધુનિકીકરણને કારણે વેશભૂષા, મૂલ્ય અને વિચાર વગેરેમાં પરિવર્તન દેખાય છે.
- વસ્તીનું કદ, સામાજિક બંધારણ અને અર્થ વ્યવસ્થામાં પરિવર્તન : આચ સદીમાં વસ્તીનો વિસ્ફોટ થયો છે. ભિન્ન ભિન્ન પ્રદેશો, સમુદાયો, સામાજિક-આર્થિક વર્ગો તથા વયજૂથમાં તેના લીધે ઘણા પરિવર્તનો જરૂરી બન્યા છે. ભિન્ન ભિન્ન બૌદ્ધિક શક્તિવાળા ભિન્ન ભિન્ન સામાજિક વર્ગો-જ્ઞાતિઓ, ધાર્મિક સમૂહો વગેરેમાં પરિવર્તનો આવે છે.

આર્થિક અને સામાજિક સત્તાની વ્યાપક વહેંચણીથી નિર્ણયો લેવાના સત્તાના સ્થાનોમાં પરિવર્તનો આવ્યા છે. નવા સામાજિક સમૂહો સાથે આવે છે, બદલે છે, તેથી સત્તા પરિવર્તન થાય છે.

કૃષિ, ઔદ્યોગિક ટેકનોલોજી, ઈન્ફર્મેશન ટેકનોલોજીના વગેરેના ઉપયોગ કરવા માટે માનવશક્તિને તૈયાર કરવાની જરૂર ઊભી થઈ છે. તે મુજબ ફેરફારો કરવા પડે. સમાજનું વ્યાવસાયિક માળખું

વિવિધતાવાળું બન્યું. એટલે જુદા જુદા વ્યવસયોમાં પરિવર્તનો આવ્યા. વળી, લોકશાહી રાજ્ય વ્યવસ્થા, એટલે કલ્યાણ રાજ્ય આવ્યું. રાજ્યના કાર્યક્રમોમાં વધારો થયો. થોડાકને બદલે બધાનું કલ્યાણ-દરેકની જરૂરીયાતો, સુખ સગવડને પ્રાધ્યાન આપવા માટે પરિવર્તનો જરૂરી બન્યા, તેને અનુસાર અર્થવ્યવસ્થા પણ બદલવાની જરૂર પડી.

આધુનિક સમજોમાં સામાજિક પરિપાકની ગતિ પહેલા કરતાં ઘણી ભિન્નતા સર્જાય છે. આથી સંતાનોની દુનિયા અને મધ્યમોની દુનિયા વચ્ચે ભિન્નતા સર્જાય છે. આમ, વસ્તીનું કદ વધતું જાય છે. સામાજિક બંધારણ બદલાતું રહે છે અને અર્થ વ્યવસ્થામાં પરિવર્તન આવતું રહે છે.

- **વૈશ્વિકીકરણ :** વિશ્વ દિન-પ્રતિદિન સાંકડું બની રહ્યું છે. તેમજ વિકાસના ફલક પર વિસ્તારી રહ્યું છે. જે પરિવર્તનને આભારી છે. સામાન્ય અર્થમાં કહીએ તો વૈશ્વિકીકરણ એટલે વિશ્વની પ્રજાઓનું નજીક આવવું તેમજ પ્રજાઓ વચ્ચે ભૌગોલિક અંતર હોવા છતાં જ્ઞાન, અનુભવો, સંસ્કૃતિનું તીવ્ર ગતિથી આદાન-પ્રદાન અને એક એવા સમાજનું નિર્માણ કે જે આર્થિક, સામાજિક, સાંસ્કૃતિક, રાજનૈતિક ક્ષેત્રે વિચાર-વિનિમય દ્વારા એક નવીજ સાંસ્કૃતિક અને સામાજિક તરાફનું નિર્માણ કરવા કટિબદ્ધ હોય. વૈશ્વિકીકરણને કારણે આધુનિક વિજ્ઞાનમાં ટેકનોલોજીનો ઝડપી વિકાસ, પ્રત્યાયન મધ્યમોના વિકાસના કારણે તેમજ તેના દ્વારા માહિતીના આદાન પ્રદાન થતાં રહ્યા.
- **નવીનીકરણ :** નવીનીકરણ કરવાનો આવિષ્કાર થવાથી સામાજિક પરિવર્તનમાં વધારો થયો છે. દુનિયાનો વિકાસ થતો ગયો છે. તેમ તેમ સમાજમાં વ્યક્તિના વ્યવસાયમાં, જીવન વ્યવહારમાં રહેણીકરણીમાં પરિવર્તન આવ્યા છે અને નવા નવા સંશોધન ક્ષેત્રો વિકસી રહ્યા છે, જેના કારણે સુખ સગવડતાઓ વધવા માંડી છે. ઉપગ્રહો, ટી. વી., ચેનલો, માનવચંત્રોના કારણે સમાજમાં અદભૂત ક્રાંતિ આવી છે.
- **સ્ત્રીઓમાં જાગૃતિ :** શિક્ષણનો વ્યાપ વધતાં, સ્ત્રીઓના શિક્ષણમાં વધારો થતાં, સ્ત્રીઓમાં જાગૃતિ આવી છે. સ્ત્રીઓમાં માન્યતાઓ, રીતરિવાજો, પહેરવેશ, રહેણીકરણી, જીવન શૈલી આરોગ્ય વગેરે બાબતોમાં જાગૃતિ આવી છે. ઓછા બાળ જય ગોપાલ એવી ભાવના વિકસી છે. નાનું કુટુંબ સુખી કુટુંબ એવી ભાવનાનો વિકાસ થયો છે.

❖ સામાજિક પરિવર્તન લાવવામાં શિક્ષકની ભૂમિકા :

- “શિક્ષક કભી સાધારણ નહીં હોતા હૈ, પ્રલય ઔર નિર્માણ ઉસકી ગોદમે પલતે હૈ”

ઉપરોક્ત ઉક્તિ સ્પષ્ટ સૂચન કરે છે કે શિક્ષક પોતે ઈચ્છે તે રીતે સમાજને ઘડી શકે છે. શિક્ષક સાચો નિર્માતા છે. સામાજિક પરિવર્તનમાં એ ચાવીરૂપ ભૂમિકા ભજવે છે. શિક્ષકને સામાજિક પરિવર્તનનો દ્રુત ગણવામાં આવે છે.

સામાજિક પરિવર્તનનાં પ્રસ્થાનકાર તરીકે શિક્ષકની અપેક્ષિત લાક્ષણિકતાઓ આ મુજબ છે.

- લોકશાહી અભિગમ : શિક્ષક લોકશાહી અભિગમ ધરાવતો હોવો જોઈએ. શાળા અને સમાજમાં લોકશાહીનો પ્રણેતા શિક્ષક બનવો જોઈએ.
- સમાજની સમસ્યાથી વાકેફ : શિક્ષક સમાજની સમસ્યાની વાકેફ હોવો જોઈએ. તો જ સામાજિક પરિવર્તન લાવવામાં તેનો ફાળો આપી શકે. તે સમાજની સમસ્યાઓના ઉકેલમાં તે નેતૃત્વ પૂરું પાડી સમાજને સહકાર આપશે.
- સામાજિક કુરિવાજોનો સિદ્ધાંત : શિક્ષક સમાજમાં પ્રવર્તતા વહેમો, અંધશ્રદ્ધા, કુરીવાજો, માન્યતા, દહેજપ્રથા, સતીપ્રથા વગેરેનો વિરોધ કરી સ્વસ્થ સમાજની રચના કરવા શક્તિમાં છે. શિક્ષક આવા દુષણો દૂર કરવા જેહાદ કરે તેને સામાજિક પરિવર્તનનો જ એક ભાગ ગણી શકાય.
- તરુણ-તરુણીઓને યોગ્ય માર્ગદર્શન : વર્તમાન પરિસ્થિતિમાં તરુણ-તરુણીઓને વર્તન તરાહો જ્યારે ઝડપથી બદલાઈ રહી હોય ત્યારે આય તરુણ-તરુણીઓની વર્તન તરાહોનું યોગ્ય વિશ્લેષણ કરી, તેમની સાથે યોગ્ય વ્યવહાર કરે, પ્રેમપૂર્વક તેમણે સાંભળી યોગ્ય માર્ગદર્શન આપવાનું કાર્ય શિક્ષક કરી શકે. ભવિષ્યના વ્યવસાયોને અનુલક્ષી વ્યાવસાયિક શિક્ષણ આપે.
- વ્યાવસાયિક કૌશલ્યનો વિકાસ : વિદ્યાર્થીઓમાં વ્યાવસાયિક કૌશલ્યોનો વિકાસ થાય તે માટે શિક્ષક સતત પ્રયત્નશીલ રહી શકે. વ્યાવસાયિક શિક્ષણના ખ્યાલો ધ્યાનમાં રાખી આવતીકાલના સ્વપ્ન સેવી તરુણને ભવિષ્યલક્ષી વ્યાવસાયિક શિક્ષણ આપવાની સામાજિક જવાબદારી પણ શિક્ષકે અદા કરવાની છે. જરૂરિયાત પ્રમાણે વ્યાવસાયિક કૌશલ્યો વિકસાવવાની છે.
- સ્વતંત્ર વિચારનો પોષક : શિક્ષક વિદ્યાર્થીઓના સ્વતંત્ર વિચારોને ઉત્તેજન આપે તથા તેમનામાં રહેલી સર્જનાત્મકતાને ખિલવે જેથી સમાજને તેનો લાભ મળે. શાળાના કાર્યક્રમો અને વિષય શિક્ષણમાં તે લોકશાહી અભિગમ ધરાવે છે. શિક્ષક પોતે સ્વતંત્ર વિચારનો હોય તો જ વિદ્યાર્થીઓને સ્વતંત્ર વિચાર કરતાં કરી શકે.

- સામાજિક નેતા : શિક્ષક સામાજિક નેતા હોવો જોઈએ. તે સમાજના સંપર્કમાં રહી, સમાજની સમસ્યાઓથી વાકેફ રહી શકે, તેના ઉકેલ માટે સતત સંપર્કમાં રહેવાથી મદદરૂપ થઈ શકે.
- વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ : વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરીને સામાજિક પરિવર્તન લાવવામાં મહત્વનો ફાળો આપી શકે. વ્યાવસાયિક કૌશલ્યના વિકાસ માટે વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરે.
- વ્યવસાયલક્ષી શિક્ષણ : વિદ્યાર્થીઓની ચેતના, અર્ધ ચેતનાને વિકસાવે વિસ્તરતી જતી આર્થિક ક્ષિતિજોના સંદર્ભ અનુસાર કૌશલ્યલક્ષી અભિગમો, વ્યાવસાયિક શિક્ષણના ખ્યાલો ધ્યાનમાં રાખી તરુણોને વ્યવસાય શિક્ષણ આપવાની જવાબદારી શિક્ષકની છે.
- સામાજિક નિર્માણ : સામાજિક સમસ્યાઓનું નિર્માણ, સામાજિક કુરીવાજો દૂર કરવાના પ્રયાસો કરીને સામાજિક નિર્માણ કરવાનું કાર્ય કરી શકે. સમાજમાં અયોગ્ય શું છે તે અંગે જાગૃતિ લાવવામાં મદદરૂપ થાય. વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીના ઉપયોગ અંગે સમાજ જાગૃતિ લાવવાનું કાર્ય કરે.
- સાંસ્કૃતિક નિર્માણ : સમાજમાં સાંસ્કૃતિક નિર્માણ લાવવાનું કાર્ય કરે. સંસ્કૃતિ પર અન્યની અસર ન થાય. યુવાનો સંસ્કૃતિનું જતાં કરે તે માટે પ્રયત્ન કરે. આમ સામાજિક પરિવર્તનનાં સંદર્ભમાં શિક્ષકે લોકશાહી દ્રષ્ટિબિંદુ અપનાવી નાગરિક તરીકેની સાંભળતાપૂર્વકની કેળવણી આપી, જીવનલક્ષી બાબતો સમજાવવાની જવાબદારી અદા કરવાની રહેશે.

❖ સામાજિક પરિવર્તનમાં કેળવણીનો ફાળો :

કેળવણીએ સમાજની જરૂરીયાતો પૂર્ણ કરનારું અગત્યનું સાધન છે. કેળવણી એવા વિચારોનું પ્રદાન કરે છે કે જેના દ્વારા સમાજના વિવિધ ક્ષેત્રોમાં વિવિધ પરિવર્તન આવે, વળી શિક્ષણ એક સામાજિક પ્રક્રિયા છે, જેની મદદથી સમાજ પોતાની આવશ્યકતાઓ અનુસાર નાગરિક ઘડે છે. સમાજમાં થતાં પરિવર્તનો પાછળ અનેક પરિબલો જવાબદાર છે જે પૈકી કેળવણી મુખ્ય છે. કેળવણી એ ક્રાંતિ છે. કેળવણી એ સમૂહી ક્રાંતિ છે. તે ધીમે છતાં નક્કર રીતે સમાજમાં ક્રાંતિ લાવવાનું કામ કરે છે. આવી ક્રાંતિથી સમાજમાં ચીર સ્થાયી મૂલ્યો અને સંસ્કૃતિનું સર્જન થાય છે. કેળવણી એ નવનિર્માણ છે. તે જૂના મૂલ્યોને જે સમાજને હિતકારક ન હોય તેમને વિસર્જન કરી નવા મૂલ્યોનું મંડાણ કરે છે, તેમનું પ્રસ્થાપન કરે છે. સામાજિક પરિવર્તનના પ્રેરકબળ તરીકે કેળવણી નીચેના કાર્યો બજાવે છે.

નુતન આવિષ્કારો, વૈજ્ઞાનિક સંશોધનોને વેગ, વિચારધારામાં પરિવર્તન, રાષ્ટ્રીય જાગૃતિ, નેતાગીરી પ્રાપ્ત થાય, નૈતિક મૂલ્યોનો વિકાસ, વ્યાવસાયિક કૌશલ્યનો વિકાસ, સર્જનાત્મક શક્તિનો વિકાસ, શ્રમનો

મહિમા સમજવો, વ્યક્તિ વિકાસનું સાધન, વિશાળ દ્રષ્ટિકોણ, હક્કો અને ફરજોથી વાકેફ કરે, સંસ્કૃતિનું સંવર્ધન, સામાજિક સ્વાસ્થ્ય અને જાગૃતિ, સ્ત્રી શિક્ષણ અંગે જાગૃતિ, સમાજિકિકરણને પ્રોત્સાહન, રાષ્ટ્રીય એકતાનો વિકાસ, પ્રૌઢશિક્ષણ દ્વારા સાક્ષર સમાજનું નિર્માણ, લોકશાહી મૂલ્યોનું સંરક્ષણ, વર્તમાન સમસ્યાની જાણકારી, સાહિત્ય અને કલાનો વિકાસ.

❖ સામાજિક પરિવર્તનમાં શાળાની ભૂમિકા:

ભારતનું ભાવિ તેના વર્ગખંડોમાં ઘડાઈ રહ્યું છે. આમ રીતે જોઈએ તો શિક્ષણ દ્વારા શાળા સમાજ પરિવર્તનનું કાર્ય કરે છે શિક્ષણ દ્વારા સમાજમાં જે પરિવર્તનની શરૂઆત થાય છે. સમાજમાં પરિવર્તન લાવવાની જવાબદારી સમાજની છે. શિક્ષણ દ્વારા જ સામાજિક પરિવર્તનની દિશામાં આગળ વધી શકાય તેમ છે. શાળાએ સામાજિક પરિવર્તન લાવવા માટે આમ મુજબના પ્રયાસો કરવા જોઈએ.

સમાજની જરૂરિયાત પ્રમાણે અભ્યાસક્રમ, સામાજિક સુધારાની પ્રયોગશાળા, દ્રશ્ય શ્રાવ્ય સાધનોનો ઉપયોગ, શિક્ષણ પદ્ધતિઓમાં સુધારો કરવો, સમાજલક્ષી કાર્યક્રમો હાથ ધરવા, વૈજ્ઞાનિક દ્રષ્ટિબિંદુ, તજજ્ઞોના વાર્તાલાપો, લોક જાગૃતિ, વિવિધ કાર્યક્રમો હાથ ધરવા, ફિલ્મ શોનું આયોજન.

આ ઉપરાંત સામાજિક પરિવર્તનની પ્રક્રિયાને વેગ આપવામાં સહઅભ્યાસ પ્રવૃત્તિઓને વેગવાન બનાવી સામાજિક પરિવર્તન લાવી શકાય.

- રેડિયો, ટેલિવિઝન જેવા સમૂહ માધ્યમોનો શાળામાં ઉપયોગ વધારવો જોઈએ.
- શિક્ષણના પ્રચાર અને પ્રસાર તેમજ શિક્ષણના સાર્વત્રીકરણ માટે વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકોએ ઝુંબેશ શરૂ કરવી જોઈએ.
- વિદ્યાર્થીઓ રાષ્ટ્ર અને વિશ્વના આધુનિક પ્રવાહોની જાણકારી આપવી જોઈએ. આ માટે વર્તમાનપત્રો, ટેલિવિઝન, પ્રાર્થનસ સભા વગેરેનો ઉપયોગ કરી શકાય.
- સમાજમાં શિક્ષણના પ્રમાણ વધે તેવા પ્રયત્નો કરવા.

દા. ત. નિરક્ષરતા નિવારણ, સાક્ષરતા અભિયાન, પ્રૌઢશિક્ષણ, સમાજ શિક્ષણના વર્ગો ચલાવવા જોઈએ.

- વિદ્યાર્થીઓ અને અને સમાજના સહયોગથી ગામ સફાઈ, શિબિરો, શ્રમ શિબિરોનું આયોજન કરવું જોઈએ.
- સમાજમાં વ્યસન મુક્તિ, કુરીવાજો વગેરે સામે ઝુંબેશ ઉપાડવી જોઈએ.
- સામાજિક પરિવર્તન માટે ભીંતપત્રોનો ગામમાં ઉપયોગ કરવો.
- વાલી શિક્ષક સંઘના ઉપક્રમે વિવિધ કાર્યક્રમો યોજવા જોઈએ. વિશ્વ અને રાષ્ટ્રના પ્રવાહોની માહિતી આપવી જોઈએ.

- બાળ લગ્નો જે જગ્યાએ થતાં હોય તે અટકાવવા જોઈએ. આ માટે વાલીઓને જાગૃત કરવા જોઈએ.
- સમાજમાં વિવિધ કાર્યક્રમો યોજવા જોઈએ. દા. ત. સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમો, શેરી નાટકો દ્વારા સમાજમાં પ્રવર્તતા વહેમો, અંધશ્રદ્ધાઓ અને કુરૂઢીઓ ખુલ્લી પાડી સામાજિક પરિવર્તનો થાઈ તે માટે સમજ આપવી.
- વિજ્ઞાન પ્રદર્શનો યોજવા, વૈજ્ઞાનિક માહિતી લોકો સુધી પહોંચે તે માટે વાલીઓને આમંત્રણ આપવું.
- ગામે ગામ સામૂહિક અને પ્રત્યાયનના માધ્યમોનો પ્રચાર-પ્રસાર કરવો, તેમનું મહત્વ સમજવું જોઈએ.

સામાજિક પરિવર્તન લાવવામાં કેળવણીનો મહત્વનો ફાળો આવે છે. શિક્ષણ દ્વારા નગર સમાજ પર અસર, ગ્રામીણ સમાજ પર અસર, આદિવાસી સમાજ પર અસર, જ્ઞાતિ વ્યવસ્થા પર અસર, સ્ત્રીના સ્થાન પર અસર વગેરેને કારણે સામાજિક પરિવર્તન શિક્ષણ દ્વારા આવે છે.

સામાજિક પરિવર્તનમાં શાળા પણ મહત્વની ભૂમિકા ભજવી શકે. સમાજની માંગ અને જરૂરિયાતને ધ્યાનમાં રાખી શાળામાં કાર્યક્રમો ગોઠવવામાં આવે છે. અભ્યાસક્રમને પણ ધ્યાનમાં રાખીને પણ સામાજિક પરિવર્તન લાવે છે. દ્રશ્ય-શ્રાવ્ય સાધનોનો ઉપયોગ કરીને તેમાજ શાળામાં વિવિધ કાર્યક્રમો ગોઠવીને સામાજિક પરિવર્તન લાવી શકે છે. લોક જાગૃતિ લાવીને સામાજિક પરિવર્તન લાવી શકે છે.

❖ સંદર્ભ સાહિત્ય

- www.net.in
- www.net.google.in

**MULTIDISCIPLINARY COSMOPOLITAN JOURNAL OF
RESEARCH**

(MUCOJOR)-2583-9829 (On-line)

International Peer Reviewed and Refereed Journal

Certification of Publication

The Board of Multidisciplinary Cosmopolitan Journal of Research (MUCOJOR) is hereby awarding
this certificate to

Solanki Chandan N

In recognition of the publication of the paper entitled
સામાજિક પરિવર્તન અને શિક્ષણ

Published in Volume 02, Issue 03, June 2024.

EDITOR IN CHIEF

**MULTIDISCIPLINARY COSMOPOLITAN JOURNAL OF
RESEARCH**

(MUCOJOR)-2583-9829 (On-line)

International Peer Reviewed and Refereed Journal

Certification of Publication

The Board of Multidisciplinary Cosmopolitan Journal of Research (MUCOJOR) is hereby awarding
this certificate to

Dr.Chandrikaben Bhagora

In recognition of the publication of the paper entitled
સામાજિક પરિવર્તન અને શિક્ષણ

Published in Volume 02, Issue 03, June 2024.

EDITOR IN CHIEF